

Римар Н. Ю.

Білоцерківський національний аграрний університет

МОВНО-СТРУКТУРНІ ПРИЙОМИ ХУДОЖНЬОГО ПИСЬМА НІНИ БІЧУЇ (НА ПРИКЛАДІ КНИГИ «ВЕЛИКІ КОРОЛІВСЬКІ ЛОВИ»)

Наукова стаття присвячена аналізу мовно-структурних особливостей прозових текстів Ніни Бічуї зі збірки «Великі королівські лови». У контексті проведеного дослідження виявлено, що для художньої прози автора характерні такі особливості: психологізм, напруженість, сконденсованість письма, детальний опис процесу творчості, самокоментування, автобіографізм, фрагментарність побудови тексту, техніка монтажу, автокоментування (діалог із читачем), взаємозалежність стилю і часу, відсутність лінійного часу. Письменниця використовує такі оригінальні структурні прийоми, як змішаний розвиток сюжету, прийом інверсійного представлення подієвого ряду, нефінальність, хорівий наратив тощо.

Ключові слова: мовно-структурні прийоми, художнє письмо, Ніна Бічужа, проза, наратив, описовість, деталізація, монтажність.

Постановка проблеми. Тенденційний розвиток прози шістдесятництва охопив широкий пласт народного життя, почав формувати національний характер через перспективи народного поступу, сприяв тематичному, жанровому, мовно-стильовому оновленню. Цей час ознаменований переглядом наративної організації літературного твору, новаторством розповідних (оповідних) форм, пошуками нетрадиційних шляхів викладової манери, оновленням мовно-структурної специфіки художнього письма.

Прозова українська спадщина 60-х рр. ХХ ст. демонструє не лише однобічність соціалістичного письма, шаблонність «затертих» робітничих тем, чітко декларованих наративних стратегій, а й вказує на якісно новий художній вимір епіки з її глибоким психологізмом, філософічністю, гуманізмом, експериментаторством над словом. Якраз ці риси виявляє художня проза Ніни Бічуї, письменниці, що належить до молодшої когорти шістдесятництва і є ним по суті. У тогочасній літературі, сенсубілізованій партійними догмами і статичною оповідною тактикою, з'явився напрочуд новаторський тип художнього письма Ніни Бічуї. Творчість автора належить до перехідної доби, що репрезентує національні традиції й новаторські європейські художні тенденції, поєднання різних стилів, що відображено в мовній палітрі текстів.

Якраз серед таких домінант ідіостилу автора, як висока культура думки, витонченість почут-

тів, достовірність та переконливість художнього полотна прози, В. Габор указує на «прекрасну вивершеність мови» [2, с. 136]. Крім того, у мовотворчості письменниці наявні точність художнього слова, образу, деталі, органічне співіснування справжньої художності, наукових аргументів, публіцистичних вставок. Зважаючи на це, доцільним, на наш погляд, є власне аналіз мовно-структурних прийомів художніх текстів Ніни Бічуї. Актуальним видається визначення якраз індивідуально-авторських особливостей мовно-структурної параметризації художнього письма автора.

Аналіз досліджень і публікацій. У 80-х рр. ХХ ст. творчістю Ніни Бічуї з художнього аспекту цікавилися Є. Адельгейм, Р. Іваничук, П. Кириченко, А. Седик, В. Яворівський, Ю. Ярмиш та ін. У роки звільнення української літератури від радянського тиску на епічне слово Ніни Бічуї під іншим кутом зору поглянули літературознавці В. Габор, І. Дзюба, В. Дончик, А. Ткаченко, Р. Харчук, М. Якубовська, присвятивши творчості автора окремі наукові розвідки. Дослідники переконані в тому, що стиль Ніни Бічуї багатий та оригінальний. У її новелах наявні поетичні відступи, алюзії, що змушують згадувати думи, пісні, плачі, вкраплення архаїчної лексики, етнографічних деталей, літописних фактів. Інколи стиль відображає часову перспективу оповіді [5]. О. Галета аналізує прозу письменниці з погляду реалістичності її письма, зауваживши, що її голо-

вне завдання – «описуючи, змалювати» [3, с. 234]. Дослідник слушно зазначає, що реалістичне зображення є еталоном письма Ніни Бічуї, адже постійно її увага звернена на пошуки ідеального опису.

А. Ткаченко детально характеризує повість «Біла Віла», зауваживши принагідно такі важливі моменти для наратологічного аналізу прози, як фрагментарність: наявність фрагмента ненаписаного твору, законспектованого з вуст доньки Оленою Пчілкою; вставних епізодів (тема Художника і Юди). Літературознавець також підкреслює часові і просторові зміщення в досліджуваній повісті (роздуми над Нікою Самофраківською тощо) [7, с. 186]. Важлива і думка про мозаїчний, часто фрагментарний характер стильової манери Ніни Бічуї: «Повісті <...> нагадують дивовижні мозаїки, де кожен епізод інкрустовано вписується у загальну тканину твору» [8, с. 258]. В. Дончик торкається питання інтертекстуального характеру творів, зауважуючи, що оповідання письменниці «Дрогобицький звіддар» постає як літературно-фольклорна, історична ремінісценція.

Виразні ознаки бічуївської прози зазначила Т. Качак, диференціюючи такі константи письма: філософізм, психологізм, виважений характер розповіді, широкий контент зображуваного, морально-етичний орієнтир, наближення до істини, «вкраплення внутрішніх монологів, акцентування на психологічних деталях портретотворення, опис вчинків, репрезентація зображуваних подій «очима» то одного, то іншого персонажа, що переплітається з авторським баченням» [4]. Художня проза Ніни Бічуї постає сьогодні як самобутнє явище, що потребує уваги дослідників не лише з погляду ідейно-змістового наповнення, стилістично-образного багатства, а й щодо мовно-структурної організації текстового простору.

Постановка завдання. Мета розвідки – дослідити мовно-структурні константи художнього стилю Ніни Бічуї на матеріалі прозової збірки «Великі королівські лови» (Львів, 2011 р.). Для реалізації поставленої мети під час проведення наукового дослідження виконано такі завдання: проаналізовано загалом мовно-структурні особливості репрезентації художнього світу Ніни Бічуї з урахуванням мистецько-літературних домінант другої половини ХХ ст., а також диференційовано індивідуально-авторські прийоми мовного оформлення текстового простору художніх творів автора.

Виклад основного матеріалу. Дихотомійний характер оповіді досліджуваної прози виявлений у внутрішніх діалогах, які неодноразово

наявні в текстах і можуть свідчити про явище наративного двоголосся, напр.: «*А то що? А то душа моя*» [1, с. 62]; «*Господи, вкажи мені храм, де Ти почуєш молитву мою, Господи. <...> Иди й прислухайся, і приглядайся, куди приведуть тебе очі твої*» [1, с. 141]; «*Часом нізвідкіль народжується в тобі слово. Ось щойно само собою озвалося, як дитя: визволитися. Від чого? Від кого? Ні-від-кого. Ні-від-чого. Просто визволитися*» [1, с. 153]. Інколи наратив розгортається до одночасного «звучання багатьох голосів», так званого «хорового» наратива. Аналізу обрану прозову збірку автора, спостерігаємо, що цей структурний прийом застосовано у творі «Великі королівські лови» (розмова гайдамаків, які повертаються додому, із матерями, що чекають синів).

Як опозиційна категорія в наративі Ніни Бічуї функціонує внутрішній монолог, зорганізований здебільшого риторичними конструкціями медитативного типу: «*Якщо погинуть усі пейзажі – сиріч уся земля краса – чи зостануться описи джерел, садів, озер, травинки, закушеної в устах дівчини, яруг, проваль, яблунь? Як то буде – коли над голим тілом землі пропливатимуть сірі хмари?*» [1, с. 153]. Наратор аналізованої прози майже завжди контролює оповідний чи розповідний процес: «*Відчуваю, правда, що вас уже перестав цікавити дівчинка з черепахою <...>*» [1, с. 11]; «*Розумію вас дуже добре, але мені все ж хочеться ще хоча б на хвилику притримати вашу увагу <...>*» [1, с. 12], лише спорадично, зазвичай ненадовго, може пускати наратив на самотік.

Показовою мовно-структурною особливістю виступає прийом інверсійного представлення подієвого ряду, коли на початку твору розміщено подію, що є фінальною щодо наступних епізодів. Наратор із метою художньої оригінальності або для того, щоб одразу зацікавити читача, переставляє події місцями. Такий структурний прийом оповіді використано в новелі «Стигли яблука на Спасі»: «*Потому я не раз чекав ночі, однак дива не було. А тоді, давно <...>*» [1, с. 15]. Цей фрагмент автор розміщує в кінці твору, застосовуючи ще й наративне обрамлення.

Тексти творів «Буєсть Митусина» і «Притча про Коваля і Карбівничого» вміщують наративне кільце, яке в першому творі створює образ трьох сліпців, поданий на початку і в кінці тексту; у другому – образ «*жовтого сухого перекотиполя*».

Історична проза Ніни Бічуї у викладовій тактиці відчутно наближена до творів давньоукраїнської літератури, про що свідчать наявні в ній виразні ознаки орнаментального стилю, зокрема,

вільне зміщення в часі, наявність мотивів сну, сповіді, внутрішнього монологу; новаторський характер розповіді, включення до неї числених ліричних відступів, яскрава художня образність, символічний характер зображення дійсності й ін.

Окремі прозові твори письменниці вказують також на риси монументального стилю. Це спостережено переважно в епізодах, що нагадують уривки з давньоукраїнських літописів. Ознаками цього стилю в прозі автора є афористичний спосіб викладу думок в окремих творах, обмеження художності й стилістичних засобів, декларативна розповідь, простота синтаксичних засобів, нескладна композиція, зосередження на одній темі тощо.

Крізь новий художній ракурс представлено події в новелі «Великі королівські лови». Картини гайдамацького повстання Правобережжя автор проектує на історію містечка Городок, розташованого недалеко від Львова. За допомогою прийому нарративного перебільшення маленьке непримітне містечко постає як мегаполіс із великою історією: *«А ще потому всякого з Городком було – і татари, і шляхта, і турки, і пожежі, і повені, і голод <...>»* [1, с. 60]. Наративна структура твору цілком нагадує розповідну манеру думи чи історичної пісні через наявні прийоми ретардації, початкові і кінцеві частини, нагромадження дієслів, зокрема безособових форм, коротких речень, періоду, рефрену, символів, фольклорних засобів образності, напр.: *«Шукали гайдамаки на вістрях вил собі та Україні доли – й таки знайшли. Хвалились, що драгимуть китайку на онучі, – а то Гонти зі спини nasi дерли. Від Умані до Львова уздовж дороги – сімсот шибениць. Поминки повішеним справляли вороння та вітер, а Україна плакала, не прикриваючи долонями лиця – аби все бачити, все згадати, й на себе хотіла муку дітей своїх узяти, і брала»* [1, с. 58]; *«Гнала шляхта полонених гайдамаків із Правобережжя в Галичину. Мало поразки, мало глуму, самої смерті мало – нехай гинуть далі од могил дідівських. І нехай страх проймає всю землю – через цілу Україну гнано, шматовано, четвертовано, вішано <...>»* [1, с. 58]. Сюжетна основа, де зображено останні дні життя гайдамаки Василя Шевця, теж нагадує змістове оформлення історичних пісень про славних оборонців рідної землі. У наратив інтерпретовано також фрагменти легенд і переказів (зокрема, у розповіді про Остапа Шевця). Художній наратив цієї новели твориться не лише нагромадженням історичних епізодів на зразок пісень чи дум, але й засобами полісиндетону, епітетності, інтертекстуальними вставками зі Святого Письма, козацької пісні тощо. Рефрен

«Гайдамаки ідуть» створює атмосферу напруження, властиву описаній добі. Використовуючи прийом проlepsису *«<...> аби в Городку погибель прийняти»*, гетеродієгетичний наратор наближує фінал розповіді, подаючи його наперед очевидним, актуалізуючи на історичній правді. Виразний національний колорит репрезентує образ *незатуплених ножів* як символ нескореності гайдамаків й України. Доцільним у цьому контексті є використаний наратором фольклорний образ *ворона* як уособлення смерті і загибелі козака. Наскрізно емоційним постає символ Матері, яка чекає сина-гайдамаку з бою. Цей священний образ зреалізований у трьох іпостасях: дві матері дочекалися своїх синів, третя – ні. Попри відому загибель сина, мати продовжує його виглядати біля воріт, бо така вже її місія на землі. Особливої потуги цей текстовий епізод дістає через застосування так званого «хорового» наратива, де основна участь розповіді належить групі людей – гайдамакам, які повертаються додому. Варто зауважити, що художній наратив історії автор передає через монтажну будову твору, де розрізнені текстові картини суміщаються в змістовому наповненні і містять цікавий смисловий ефект: описи сну переплетені з детальним зображенням вулички, ліричним відступом про «романтику історії», розмовою друзів за столом, внутрішніми монологами, спогадами про голод, дитинство; гротескними візіями, інтертекстуальними фрагментами тощо. Незвичність перебігу розповіді (в окремих моментах оповіді) зумовлена поєднанням реальності і нереальних елементів (снів, візій).

Цікавим із погляду композиційного оформлення видається твір «Показія, або Те, що не потрапило до оповідань», де наратор, ніби дизайнер, моделює текстову палітру твору, використовуючи різні наративні елементи: ретроспекції-вставки з національної історії, які відображають той чи той період описаної епохи, напр., війни і пов'язаних із нею випробувань: *«Війна; падають бомби <...> баржі на ріці, діти при столі – чомусь залишили дітей при столі, тарілки з недоїдками»* [1, с. 149]; *«Згадали чомусь, як палили відьом, як кидалися на когось одного, кого вважали зрадником у часи війни по селах – хтось кидав слово – зрадник, донощик – і вже згасло решта рветься нищити, убивати, хоча кинене слово – недоказове, випадкове, незвідь-як народжене»* [1, с. 156]; окремі художні історії-фрагменти, які обрамлюють формально-змістову структуру твору: «Історія з відьмами», «Історія з Чурльонісом», «Історія з храмом».

Описовість як специфічна наративна стратегія викладової тактики, застосованої у прозі Ніни Бічуї, що визначена як «поверхове, натуралістичне фіксування у творі зовнішніх фактів, другорядних деталей без розкриття їх сутності» [6, с. 156], превалює на тих текстових відтинках, де акцент наратора зосереджений на зображенні зовнішніх реалій без з'ясування їхньої суті. Зазвичай описовість супроводжує оповідь у тих художніх текстах, де відсутня чітко виражена сюжетність, а події представлені шляхом щільного «нанизування» одна на одну. Таку особливість спостерігаємо в новелі «Камінний господар», де короткі текстові фрагменти дескриптивного характеру будують розповідь через поверхневе фіксоване нагромадження реалій зовнішнього світу: *вуличка – озеро – парк – туман – лебеді – матіола – ліхтарі – дощ – місяць – машини – лімузин*. Ідентичну наративну техніку спорадично застосовано у творі «Показія, або...», де лаконічно змальовані зовнішні факти теж витворюють художню картинку: *небо – літо – місяць – земля – місяць*. Виразним зразком такого наративного прийому може бути конструкція з тексту: *«Вологі кошики квітів, руденькі лисички, червоні кульки полуниць, біло-зелене хрумке цибулиння, делікатні листочки салату й кучераві голівки цвітної капусти»* [1, с. 150].

Монтажність посідає в епіці Ніни Бічуї особливе місце, адже наратор її творів застосовує кінематографічний прийом швидкої зміни подій, водночас акцентуючи увагу на їх чіткому вимальовуванні в уяві читача. Монтаж характеризується поєднанням тематично об'єднаних, але не схожих за стилем та жанром текстів, відзначається просторово-часовою неузгодженістю, значною асоціативністю, багатозначністю взаємодій, розгалужених у сюжетних лініях твору [6, с. 74].

Доказом монтажною композиції текстів Ніни Бічуї слугують також застосування діалогових сцен, акустичних ефектів, уявного музичного звучання, що органічно влітаються в текст. Фрагментарні, обірвані, філософські діалоги наявні у творах «Стигли яблука на Спасі», «Шпага Славка Беркути», «Яблуня і зернятко» та ін. Акустичний наратив створюють уявне звучання рояля у творі «Камінний господар», зурн і клаксона («Спогад про Грузію»), каунаських дзвонів, стародавніх канклес, сопілки («Зачин до оповідання про Донелайтіса»), звук яблука, що впало в траву («Показія, або...»). До словесної розповіді введені також мотиви дитячих голосів, плачу, крику («Притча про Учителя й Учня»).

Ще одна важлива наративна стратегія – деталізація художнього світу, адже в процесі словесного опису і розвитку подієвого ряду розповідач (оповідач) часто виступає деталізатором, підкреслюючи ідейно-змістову суть художньої деталі: *«Власне тому я й намагаюся бути точною і не помилятися в деталях* [1, с. 11]; *«<...> я кладу ті деталі одну при одній, густо, туго, як належить <...>»* [1, с. 11]. Наратор у ролі оповідача прагне, щоби реципієнт сприйняв цілісний образ, а не фрагментарний: *«<...> а вам усе здається, що кожна з цих деталей живе зосібна <...>»* [1, с. 11]. В архітектоніці досліджуваних текстів важливе місце посідають мікрообрази творів – так звані художні деталі, через які наратор формує свій емоційний контент. Вдаючись до деталізації, наратор Ніни Бічуї виявляє особливу зацікавленість активною художньою позицією того структурного елемента тексту, який охоплює ключовий мікрообраз. Якраз завдяки набору художніх деталей наратор формує підтекстову основу, зреалізовує характерологічні завдання, експериментує над структурно-композиційними параметрами.

Чи не найбільш деталізовано подано характеристичний опис дівчинки із твору «Портрет маленької дівчинки з черепахою»: *«<...> усмішка відкриває горішні рожеві ясна й дрібні білі зуби, підборіддя в неї кругленьке, м'яке, дуже довгі пухнасті вії злегка здригаються, і навіть крізь них просвічує лукавий бистрий погляд її якихось дивних, зеленкувато-карих очей»* [1, с. 10]. Деталі-портрети виконують важливу наративну функцію і в інших творах: характеристика пастора Донелайтіса – *«<...> у того довге волосся спадає на комір, близько поставлені очі глибоко, дуже глибоко ховаються під бровами, й зводиться круто, високо склепіння чола <...>»* [1, с. 121].

Неодноразово набір художніх деталей, які застосовує наратор у текстах Ніни Бічуї, наближує стиль її прози до експресіоністичного письма, як-от: *напнуті шнурки-жили на шії; величезні, почервонілі з напруги пальці; роззявлений червоний рот* («Камінний господар»), *синюваті жили, вузли суглобів* («Притча про Учителя й Учня»). В окремих випадках наратор застосовує особливу мінімізацію художніх деталей здебільшого в описах портретів, щоби більш емоційно передати зображуване: *«Рука в дівчинки маленька, надто дрібна навіть для п'ятирічного віку, щойно відмита, пахне милом, на нігтиках – сліди лаку, червоного й блискучого»* [1, с. 9]; *«<...> птахи спивали краплини із жолобків – заглибин у широких Вересаєвих долонях»* [1, с. 119].

Висновки і пропозиції. Комплексний аналіз мовно-структурної специфіки прозових творів Ніни Бічуї зі збірки «Великі королівські лови», здійснений з урахуванням мистецько-літературних домінант другої половини ХХ ст. і в контексті індивідуально-авторської унікальності, дозволяє зробити такі висновки. У контексті проведеного дослідження виявлено, що для художньої прози автора характерні такі особливості: психологізм, напруженість, сконденсованість письма, детальний опис процесу творчості, самокоментування, автобіографізм, фрагментарність побудови тексту, техніка монтажу, автокоментування (діалог із читачем), взаємозалежність стилю і часу, відсутність лінійного часу. Неоднорідний характер нарації визначений ризоматичним стилем художнього письма автора, умисно-експериментаторськими

композиційними й сюжетними модифікаціями, постійним пошуком нетрадиційних зображально-виражальних засобів. Письменниця використовує такі оригінальні викладові стратегії, як змішаний розвиток сюжету, прийом інверсійного представлення подієвого ряду, нефінальність, хороровий нарратив тощо. Найбільш оригінальні мовно-структурні прийоми засвідчено в малих прозових жанрах, у яких Ніна Бічуя в коротких подієвих рядах показово вдається до змішування і накладання різних нарративних рівнів.

Перспективними в цьому плані дослідження можуть бути студії, присвячені компаративному вивченню мовно-стильових і мовно-структурних параметрів у ранніх прозових книгах письменниці: «Квітень у човні», «Яблуна і зернятко», «Шпага Славка Беркути» та інших.

Список літератури:

1. Бічуя Н. Великі королівські лови : новели та візії. Львів : ЛА «Піраміда», 2011. 192 с.
2. Габор В. «Виворожи мене через п'ятсот літ» : Ескіз до портрета Ніни Бічуї. *Дзвін*. 1997. № 8. С. 136–139.
3. Галета О. Незнайоме тіло сучасної української прози: жіноча література від Василя Габора. *Парадигма* : збірка наукових праць. Львів : Ін-ут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2011. Вип. 6. С. 234–266.
4. Качак Т. Творчість як наближення до істини. Ніни Бічуї – 75! *Ключ*. URL: <http://www.chl.kiev.ua/key/Books/ShowBook/130>.
5. Котик-Чубінська М. Час та свідомість у новелах Н. Бічуї // ЛітАкцент. URL: <http://litakcent.com/2012/07/17/chas-ta-svidomist-u-novelah-niny-bichuji>.
6. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. / авт.-уклад. Ю. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. Т. 2. 2007. 624 с.
7. Ткаченко А. Мистецтво слова. *Вступ до літературознавства* : підручник для студентів вищих навчальних закладів. 2 вид., перероб. і доповн. Київ : Київ. ун-т, 2003. 448 с.
8. Якубовська М. У дзеркалі слова. Есеї про сучасну українську літературу / вступ. слово В. Лизанчука; худ. оформл. М. Шутурми. Львів : Каменяр, 2005. 751 с.

ЯЗЫКОВО-СТРУКТУРНЫЕ ПРИЕМЫ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ПИСЬМА НИНЫ БИЧУИ (НА ПРИМЕРЕ КНИГИ «БОЛЬШИЕ КОРОЛЕВСКИЕ ЛОВЫ»)

Научная статья посвящена анализу языково-структурных особенностей прозаических текстов Нины Бичуи из сборника «Большие королевские ловы». В контексте проведенного исследования выявлено, что для художественной прозы автора характерны следующие особенности: психологизм, напряженность, сконденсированность письма, детальное описание процесса творчества, собственное комментирование, автобиографизм, фрагментарность построения текста, техника монтажа, автокомментирование (диалог с читателем), взаимозависимость стиля и времени, отсутствие линейного времени. Писательница использует такие оригинальные структурные приемы, как смешанное развитие сюжета, прием инверсионного представления событийного ряда, нефинальность, хороровый нарратив и тому подобное.

Ключевые слова: языково-структурные приемы, художественное письмо, Нина Бичуя, проза, нарратив, описательность, детализация, монтажность.

**THE NARRATIVE STRATEGIES OF THE PROSE BY NINA BICHUIA
(ON THE EXAMPLE OF THE BOOK “THE GREAT ROYAL HUNT”)**

This article is devoted to the analysis of the narrative strategies of the prose by Nina Bichuia from the collection “The Great Royal Hunt” (Lviv, 2011). Within the context of the undertaken study, it has been found out that the author’s fictional prose is characterized by such particular features as: psychologism, tension, condensation of the writing, detailed description of the process of work, self-commenting, autobiographism, fragmentation of constructing the text, installation technique, autocomment (dialogue with the reader), interdependence of style and time, absence of linear time. The writer uses such innovative expounding strategies as the mixed development of the action, method of the inverse representation of the series of events, non-finality, choral narration, etc.

Key words: *narrative strategy, artistic writing, Nina Bichuia, prose, narrative, descriptiveness, detailization, assembling.*